Kā "Cemex" jaunā rūpnīca ietekmēs vidi, kur dzīvoju?

Daina Marcinkus

Rīt pikst. 15 Brocēnu kultūras centrā notiks SIA "Cemex" jaunās cementa rūpnīcas ietekmes uz vidi novērtējuma (IVN) darba ziņojuma sabiedriskā apspriešana.

Lasot Brocēnu pašvaldībā piedāvāto dokumentu, kā arī meklējot papildu informāciju publiski pieejamos avotos par IVN darba ziņojumā minētajiem faktiem, centos noformulēt — vai man, Saldus rajona iedzīvotājai, būtu pamats uztraukties par to, ka netālu no manām mājām būvēs jaunu fabriku (paturot prātā, ka vecā fabrika tur jau ir un šis fakts nav maināms). Jo sabiedriskā apspriešana taču nozīmē — uzklausīt iedzīvotāju viedokli. Piebildīšu tikai, ka lasīt IVN darba ziņojumu iedzīvotājam nav vienkāršs darbs, jo autori sabiedrībai domātajā dokumentā nemaz nav vairījušies no ļoti specifisku terminu lietošanas.

Ekonomiskāk, toties vairāk

Ka jaunajam jābūt labākam par veco, ir sena patiesība. Tāpat nav noslēpums, ka Latvija izjūt cementa deficitu paradoksālajā situācijā, kad valstij ir bagātīgi šī būvmateriāla ražošanas resursi. Klinkera krāsns uzbūvēta 1962. gadā, tātad ir jau savu laiku nokalpojusi, un palielināt tās jaudu atbilstoši prognozētajam cementa pieprasījumam turpmākajos gados nav iespējams. Turklāt *slapjais* paņēmiens patērē daudz liekas enerģijas salīdzinājumā ar plānoto *sausō* paņēmienu, kur klinkera ražošanas sastāvdaļas nav ieprēkš jāsamaisa dulķēs un pēc tam jāžāvē.

Tiktāl objektīvi, jaunajai rūpnīcai par labu liecinoši fakti. Tie jaunumi, kas jāizvērtē, ir — jaunajai rūpnīcai būs ievērojami lielāka jauda nekā vecajai, tātad attiecīgi — arī intensīvāka mijiedarbība ar apkārtējo vidi. IVN darba ziņojumā minēts, ka piedāvātā *sausā paņēmiena* siltuma bilances vērtība būs 3000 MJ uz tonnu klinkera, *slapjajam* paņēmienam ir 7000 MJ. Taču arī rūpnīcas jauda palielinās — no pašreizējiem 300 000 t klinkera gadā līdz plānotajiem 1 150 000 t klinkera gadā. Tātad siltuma bilances vērtība vienas klinkera tonnas ražošanai samazinās 2,3 reizes, savukārt klinkera ražošanas intensitāte palielinās 3,8 reizes.

Vai rūpnīca strādās ar pilnu jaudu? No ziņojuma izriet, ka Latvija patērē ap 700 000 — 750 000 tonnu cementa gadā, kāpēc rūpnīcai būtu jāražo divreiz vairāk — 1 586 000 tonnas? Pret dabas resursu izlietošanu un vides — lai nu kā, tomēr nelabvēlīgu — ietekmēšanu, lai ražotu eksportam, nudien ieblīstu.

Kas ir ekokurināmais

Darba ziņojumā nosaukts cementa rūpnīcas pamatkurināmais — akmeņogles, petrokokss (naftas pārstrādes blakusprodukts), dabasgāze, kā arī alternatīvais kurināmais — lietotas riepas, lietotas eļļas —, kas tikušas dedzinātas jau līdz šim un kuru utilizācijai rūpnīca saņēmusi A kategorijas piesārņojošās darbības atļauju. Tātad no manas izvēles nav atkarīgs, vai turpmāk šo kurināmo izmantos vai nē. Jāatceras gan, ka Vides aizsardzības klubs Administratīvajā tiesā iesniedzis sūdzību par šīs atļaujas nosacījumiem, ciltī iebildumu starpā minot arī akmeņogļu dedzināšanas nelabvēlīgo ietekmi uz apkārtējo vidi.

Taču darba ziņojumā minēts arī jauns kurināmā veids — tā sauktais ekokurināmais: "Šis alternatīvais kurināmais pēc savas būtības ir šķiroti sadzīves vai rūpnieciskie atkritumi, kas ir speciāli sagatavoti (sasmalcināti, klasificēti, termiski apstrādāti un homogenizēti), un frakcijas izmēri ir 30 x 30 mm. (..) SIA "Cemex" neveiks darbības ar sadzīves vai bīstamo atkritumu vākšanu, šķirošanu vai cita veida sagatavošanu utilizācijai. Utilizācijai tiek pieņemts pilnībā sagatavots ekokurināmais, un tā uzglabāšanai tiks uzbūvēta slēgta novietne ar ietilpību 2000 tonnas."

Solot, ka bīstamos atkritumus nevāks, neškiros un citādi nesagatavos, uzņēmums nepārprotami norāda, ka gatavojas tos dedzināt, — jo kādēļ citādi tai vispār pieminētu. Šī būtu joma, par ko man noteikti gribētos zināt vairāk. Jo īpaši tādēļ, ka ekokurināmā patēriņš nebūs nekāds mazais — pēc 2009. gada paredzēts, ka kalcinētājā ik stundu tiks ievadīta 9,01 tonna ekokurināmā, tas ir 45,15% no visa paredzētā klinkera krāsns kurināmā masas un dod 30,21% enerģijas. Vēl gribētos zināt, no kurienes rūpnīca plāno saņemt kurināšanai sagatavotos atkritumus. 2009. gads vairs nav tālu, bet nav dzirdēts par investīcijām šādas ražotnes būvniecībai Latvijā. Importēs?!

20 reižu vairāk, tomēr — normāli

Vairāk jautājumu rodas, lasot par prognozēto gaisa piesārņojumu. Trīs no četrām darba ziņojumā prognozētajām nelabvēlīgajām ietekmēm saistītas tieši ar to, tāpēc šai dokumenta daļai pievērsu īpašu uzmanību.

"Salīdzinot esošo ar prognozēto, [sēra dioksīda] piesārņojums Brocēnu pilsētas robežās palielināsies būtiski, apmēram 10 — 20 reizes, tomēr tas joprojām ir apmēram 10 reizes mazāks par pieļaujamo normatīvu un 5 reizes mazāks par apakšējo piesārņojuma novērtēšanas slieksni, tātad cilvēka veselības aizsardzībai monitoringu neprasa," teikts ziņojumā.

Man, neprofesionālei, ir grūti izvērtēt, vai paredzamais sēra dioksīda jeb SO_2 piesārņojums Brocēnos 45 — 70 mikrogrami/m^3 stundā pie normatīva 350 mikrog/m^3 stundā ir daudz vai maz. Taču es lasu 2003. gadā veikto pētījumu "Gaisa piesārņojuma un tā pārrobežu pārneses ietekme uz iedzīvotāju veselību Saldus rajonā", kur publicēta tabula "Gaisu piesārņojošo vielu izmešu slodze no stacionāriem avotiem Latvijā 2000. gadā", un tur redzu, ka Saldus, kur SO_2 izmeši bijuši 139 kg uz ha jeb 9 kg uz iedzīvotāju, no 25 Latvijas pilsētām ir 9. vietā izmešu daudzuma ziņā, tātad jau līdz šim SO_2 izmešu te bijis vairāk nekā vidēji valstī. Vēl 20 reižu vairāk?

Sabiedrības veselības aģentūras mājaslapā publikācijā "Ārtelpu gaisa piesārņojuma ietekme uz cilvēka veselību" lasāms, ka SO_2 ilgtermiņa iedarbības efekti ir "sīko bronhu, bronhiolu un alveolu bojājumi — plaušu funkciju izmaiņas, progresējoša hroniski obstruktīvā slimība; iespējama plaušu, kuņģa un smadzeņu audzēju veicinoša iedarbība". Par dabu runājot — SO_2 ir viena no vielām, kas veicina koku defoliāciju jeb lapu un skuju priekšlaicīgu nomešanu.

Ņemot vērā to, ka par būtiskiem piesārņojuma avotiem Saldus rajonā tiek uzskatīta gan cementa rūpnīca, gan Mažeiķu naftas rūpnīca ar pārrobežu piesārņojumu, būtu svarīgi uzzināt kopējo fonu, kur mums būs jādzīvo. Jo sēra dioksīds jau neskrien pa gaisu ar *birku* "No Cemex" vai "No Mažeiķiem", vai "No Lielceļa". Man jāzina, vai arī tad, kad "Cemex" jaunā rūpnīca sāks darbu, kopējais SO_2 piesārņojums nebūs tik liels, lai nebūtu tirais nozīgums pret bērniem nemeklēt citu dzīvesvietu. Teorētiski saprotu, ka "Cemex" pienākums ir sniegt ziņas tikai par sevi, tomēr tieši šis uzņēmums ir tas, kas grib SO_2 izmešu daudzumu palielināt divdesmitkārt... Tāpēc arī ieblīstu pret darba ziņojumā izteikto viedokli, ka nav nepieciešams monitorings cilvēka veselības aizsardzībai.

Putekļu PM_{10} analīzes ir dārgas, tāpēc labāk nemērīt...

Lai noskaidrotu, kas ir putekļi PM_{10}, atkal vērsos Sabiedrības veselības aģentūras mājaslapā. Smalko cieto daļiņu izmēru raksturo indekši PM_{10} un PM_{25}, t.i., daļiņas, kuru aerodinamiskais diametrs ir attiecīgi 10 un 2,5 mikrometri.

Putekļu jeb cieto daļiņu ilgtermiņa iedarbības efekti: "pieaug apakšējo elpceļu simptomi; pavājinās plaušu funkcijas; pieaug hroniski obstruktīvās slimības biežums; samazinās dzīves ilgums (galvenais cēlonis — sirds-asinsvadu slimības un, iespējams, plaušu vēzis)".

"Salīdzinot esošo ar prognozēto, piesārņojums pilsētas robežās ir nedaudz samazinājies. (..) Cilvēku veselības aizsardzības normatīvi izpildās, bet bez lielām rezervēm(..). Formāli augšējais piesārņojuma slieksnis pilsētā nav pārsniegts, PM_{10} analīzes ir dārgas, cilvēku veselības aizsardzības normatīva pārsniegumi varbūtiskajās cilvēku atrašanās vietās nav prognozējami, tāpēc tiek ierosināts PM_{10} monitoringu neparedzēt. Kopsummā putekļu piesārņojuma limenis Brocēnos no iedzīvotāju organoleptisko sajūtu viedokļa, domājams, nedaudz samazināsies," teikts ziņojumā. (Organoleptika, kā noskaidroju svešvārdu vārdnīcā, nozīmē produktu, materiālu u.tml. īpašību noteikšana ar manu, orgāniem. Tātad caur zobiem šķirkstēs mazāk nekā līdz šim?)

Tā kā slimības, ko izraisa PM_{10}, ir līdzīgas tām, ko veicina SO_2, droši vien risks veselībai jāsummē kopā. Mazliet jūtos vilusies par to, ka putekļu samazinājums nav nozīmīgāks, jo jaunās rūpnīcas prezentācijas materiālā, ar ko varēja iepazīties pirmajā sabiedriskajā apspriešanā, bija teikts, ka pašreiz gaisā tiek izmests 268,31 tonnu cieto daļiņu gadā, bet ar jaunās krāsns modernajiem filtriem — vairs tikai 98,08 tonnas.

Ziņojumā arī teikts, ka rūpnīcas teritorijā putekļu koncentrācija būs ievērojami augstāka. Bet gaisam, kā zināms, ir īpašība kustēties, jo parasti jau pūš stiprāks vai vājāks vējš. Vai ir aprēķināti iespējamie veselības riski apkārtnes iedzīvotājiem, kam vējš var radīt *organoleptiskas sajūtas*? Dokumentā par to nav ne vārda.

No neoficiāliem avotiem uzzināju, ka putekļu analīzu iekārta maksā 15 000 latu. Ja tās skaitās "dārgās" analīzes, tad ieteiktu šādas iekārtas uzstādīt gan Brocēnos, gan Saldū.

Bīstamais un nenormētais TCDD

Nevar noliegt, ka cementa ražošanas procesā izdalās dioksīni (TCDD jeb 2,3,7,8 tetrahlordioksīns), benzpirēni un citas līdzīgas ilgdzīvojošas organiskās un piesātinātās poliaromātiskas grupu sārņvielas," *skaidrā latviešu valodā* teikts ziņojumā.

Pētījumā par Daugavas piesārņojuma ietekmi uz iedzīvotāju veselību (autori Māris Baltiņš un Brigita Aulika) izlasu, ka TCDD bieži mēdz uzskatīt par dioksīna sinonīmu. "Pirmās ziņas par dioksīnu augsto toksiskumu ieguātas jau 1957. gadā apkopojot datus par stacionārā ārstētajiem cilvēkiem, kuriem dabā bijusi saskare ar 2,3,7,8 TCDD." Savukārt "galvenie dioksīna avoti ir hloru saturošu atkritumu sadedzināšana, polimēru, sadzīves ķīmijas un pesticīdu ražošana."

Šķiet, ka mūsu valstī pret TCDD izturas vienaldzīgi, jo "Cemex" par šīs vielas emisiju acīmredzot nav jāatskaitās arī pārskatos par "A" kategorijas piesārņojošās darbības nosacījumu izpildi, vismaz pagājušā gada atskaitē šāda viela netiek pieminēta.

Divaini, kāpēc tā, jo Pārtikas un veterinārā dienesta mājaslapā teikts, ka 1997. gadā Starptautiskā vēža pētniecības asociācija pasludināja dioksīnus par 1. grupas kancerogēno vielu (tātad skaidrs, ar ko tas draud). Trakākais, ka dioksīni uzkrājas — cilvēkos, zivīs, dzīvnieku audos, tā ka ietekme ir iegūlaicīga.

Pasaules veselības organizācija ir noteikusi pieļaujamo dioksīnu devu cilvēkam dienā — 1 — 4 pg (pikogrami jeb biljonā daļa grama) uz 1 kg cilvēka ķermeņa. Tā kā IVN ziņojumā nav minēti iespējamie emisijas dati, nav noprotams, cik liels ir risks, diemžēl tas uztraukumu par šīs vielas klātbūtni vidē tikai palielina. (Iedzīvotājiem domātajos IVN ziņojuma materiālos ir norāde uz IV pielikumu, kur esot norādīti TCDD emisiju dati, bet paša pielikuma — nav!)

Toties ir teikts, ka nepastāv šīs vielas emisijas normatīvi ne Latvijā, ne Eiropā. Vēl teikts — agrāk veiktie pētījumi pierādījuši, ka "Brocēnu cementa ražotne ir ļoti liecīgu TCDD daudzumu avots valstī, un emisiju faktors tai ir apmēram 10 reižu mazāks, nekā varētu sagaidīt no vidusmēra cementa ražotnes statistikas datiem par Eiropu un ASV." Man gan šķiet, ka tūlīt Brocēnu rūpnīca ar saviem TCDD rādītājiem kļūs par "vidusmēra cementa ražotni" tieši tādēļ, ka gan Eiropā, gan ASV cementa rūpnīcās ņipri dedzina bīstamos atkritumus (skat. to, ko rakstīju par kurināmajiem).

Viena no daudzajām briesmām, kas draud no dioksīniem, ir psihiskas saslimšanas. Pētījumā par pārrobežu piesārņojumu, ko jau pieminēju, norādīts, ka psihisko slimnieku kontingents Saldus rajonā ir 1,5 reizes lielāks nekā vidēji Latvijā. Turklāt, analizējot pa pašvaldībām, piemēram, depresiju gadījumi vairāk konstatēti Saldū, Brocēnos, Jaunlutriņos, Lutriņos, Novadnīckos, Zvārdē — kas nav pierobežu pagasti, bet tuvāk otram lielākajam piesārņotājam — cementa rūpnīcai.

Vai netrokšņos cauri Saldum?

"Kaļķakmens un māla piegāde notiks pa vietējas nozīmes autoceļiem," teikts ziņojumā. Tā kā nav minēta Dzirnavu iela Saldū, atliek tikai ticēt, ka tās apkaimes iedzīvotājiem nedraud troksnis, putekļi, izplūdes gāzes (vai šie dati nekādi neietekmē vidi?), kas rodas, ja papildus jau esošajai satiksmei vidēji reizi divās minūtēs vienā vai otrā virzienā 16 stundas dienā brauc smagās kravas mašīnas.

Tomēr, drošs paliek drošs, gribētu, lai sabiedriskajā apspriešanā man to pasaka skaidri un gaiši, kā arī informē — pa kurieni tad izejmateriāli no Kūmām ceļos uz rūpnīcu?

Rītdienas apspriede ir praktiski vienīgā iespēja iedzīvotājiem uzdot jautājumus rūpnīcas projektētājiem un izteikt savu viedokli. IVN sākotnējā sabiedriskajā apspriedē Vides pārraudzības valsts biroja direktors Jānis Avotiņš skaidroja, ka pēc darba ziņojuma iesniegšanas un apspriešanas parasti vēl top papildu programma, ko saņem īpašnieki, un tad tiek gatavots IVN gala ziņojums, ko sabiedrība brauc neapspriež. Tātad rīt varēs pievienot savus jautājumus un ieblīdumus šai papildu programmai, šī iespēja nebūtu jāpalaiž garām.